

EDUCAȚIA BILINGVĂ ÎN GRĂDINIȚELE DIN GĂGĂUZIA: FORMAREA CADRELOR (FAZA IV)

GAGAUZ HEM ROMIN DİLLERİNİN PARALEL ÜÜRENMESİ GAGAUZİYANIN ERKENKİ
ÜÜRETİM KURUMNARINDA: KADRALARIN GELİŞTİRMESİ (IV-CÜ ETAP)

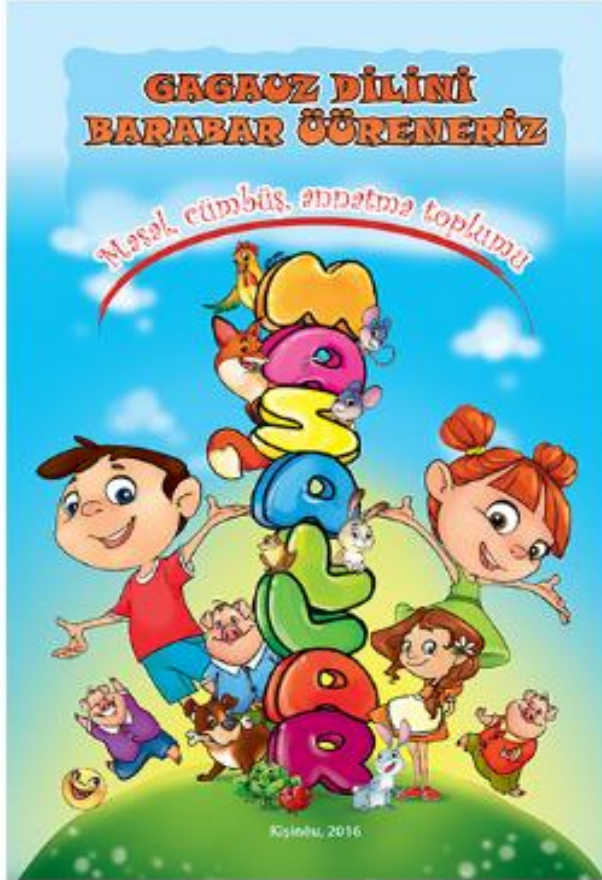

DİLLERİN PARALEL
ÜÜRENMESİNDÄ
MASALLARIN
KULLANMASI

*A. Stoletneaia,
expert ANTEM*

DİLLERİN PARALEL ÜRENMESİNDƏ MASALLARIN KULLANMASI

*Masal yardım eder uşaklara
kendilerini hem bütün də
dünneyi tanımaa.*

(Carol Read, 2011)

İÇİNDEKİLƏR

SAYGILI DOSTLAR! 4

MASALLAR

KOLOBOK 5

TRUP 8

DƏDUNUN HEM BABUNUN EVİ 10

ÜÇ MOTKUR/POTMAR 14

TAMAH GARGA 17

LEGENDALAR

LEGENDA MARTACIK İÇİN 19

LEGENDA KAAR ADAMI İÇİN 20

CÜMBÜŞLƏR

TARADIM! 21

MUSAAFİRLİKTƏ 22

ANNATMALAR

HAYVAN ÇEKİŞİ 23

FASIL DERNEK 24

BAAŞIŞ 26

HOROZ HEM RENKLƏR 27

İKİ ŞİŞİRLİGA 28

DRAMATİZATİYALAR

KOLOBOK 29

TRUP 32

DƏDUNUN HEM BABUNUN EVİ 34

ÜÇ MOTKUR/POTMAR 38

TAMAH GARGA 41

LEGENDA MARTACIK İÇİN 43

LEGENDA KAAR ADAMI İÇİN 45

TARADIM! 47

MUSAAFİRLİKTƏ 49

HAYVAN ÇEKİŞİ 51

FASIL DERNEK 53

MASAL, CÜMBÜŞ, ANNATMA TOPLUMU

KOLOBOK

(Rus halk masalı, uydurulma teksti)

Y aşarmışlar bir vakit dāduylan babu. Dādu bir gün teklif etmiş babuya:
– Pişir, babu, bana bir küçük ekmecek. Ruslar ona "kolobok" derler. Bān pek beendim bu lafi.

– Nedān pişireyim ya, açan bir da püskā un yok?
– Brā, babu, seni hep üüretmāā lāāzım. Okadardan mı hiç bulamayacan istediynān? Süpürt unnuun içini, çuvalın silik da toplanacak okadarlık.

Babu olā dā yapmış: süpürmüş unnuu, silikmiş çuvaları da toplamış bir - iki auç un, yuurlmuş hamuru kaymaklan, tombarlatmış bir ekmecek, kaurmuş oloy içindā da koymuş onu suutmaa pençerenin üstünā.

Bikmiş o ekmecek - Kolobok pençerenin üstündā durmaa: tukurlanmış sundurmanın üstünā, sundurmanın üstündān çimenin üstünā, çimenin üstündān çıkmış bir yolcaaza - patekaya da patekayca tukurlanmış.

Tukurlanmış Kolobok yolca da çıkmış ona karşı Tavşam:
– Kolobok, Kolobok, bān seni iyecām!

– İmā beni, Tavşam, taa islāā seslā, nasıl türkücük bān sana calacam.

Tavşam dikmiş kulaklanı, Kolobok ta çalarmış:

– Bān kalın bir Kolobok,
Akıllı bendān hiç yok!
Unnuktan toplanma,
Çuvaldan silkinmā.
Yapılı kaymaklan,
Salt iki parmaklan.
Pençeredā suudulu.
Şiretlik içim dolu.

Bān dādudan kaçtım,
Bān babudan kaçtım,
Sendān dā, yılık,
Kaçacam, nicā balık.

Da tukurlanır Kolobok ileri dooru, Tavşam onu okadar da görmüş. Tukurlanmış Kolobok daayın yolcaazından da bu vakit çıkmış ona karşı Yabanı:

– Kolobok, Kolobok, bān seni iyecām!
– İmā beni, Boz Yabanı, bān sana bir türkücük çalacam.

Da çeketmiş:

– Bān kalın bir Kolobok,
Akıllı bendān hiç yok!
Unnuktan toplanma,
Çuvaldan silkinmā.
Yapılı kaymaklan,
Salt iki parmaklan.
Pençeredā suudulu.
Şiretlik içim dolu.

Bān dādudan kaçtım,
Bān babudan kaçtım,
Bān Tavşamdan kaçtım,
Bān sendān, Yabanıdan,
Kaçacam, nicā yılan.

Tukurlanmış Kolobok ileri dooru, Yabanı onu okadar da görmüş. Bir dā çıkmış ona karşı Ayı:

– Kolobok, Kolobok, bān seni iyecām!
– İmā, buruk bacaklı! Taa islāā sān benim türkücümü seslā. Kolobok çekeder çalmaa, Ayı sa kulaklanı sarkıtmış da seslarmış:

– Bān kalın bir Kolobok,
Akıllı bendān hiç yok!
Unnuktan toplanma,
Çuvaldan silkinmā.
Yapılı kaymaklan,
Salt iki parmaklan.
Pençeredā suudulu.
Şiretlik içim dolu.

Bān dādudan kaçtım,
Bān babudan kaçtım,
Bān Tavşamdan kaçtım,
Bān Yabanıdan kaçtım,
Kaçacam sendān, Ayı,
Olacan sān pek mayıl.

Tukurlanmış Kolobok ileri.

Ayı onu okadar da görmüş. Yolca ona karşı çıkmış Tilki:
– Zamanırsın, Kolobok! Nasıl sān güzālsin! Nasıl sān kızardılmışsın!
Kolobok pek beemiş, anı onu metetmişler dā çeketmiş kendi türküsünü çalmaa. Tilki seslarmış, ama hep ona yaklaşırmış:

– Bān kalın bir Kolobok,
Akıllı bendān hiç yok!
Unnuktan toplanma,
Çuvaldan silkinmā.
Yapılı kaymaklan,
Salt iki parmaklan.
Pençeredā suudulu.
Şiretlik içim dolu.

Bān dādudan kaçtım,
Bān babudan kaçtım,
Bān Tavşamdan kaçtım,
Bān Yabanıdan kaçtım,
Bān Ayıdan kaçtım,
Pençeredā suudulu.
Ama sendān, Tilkiçik,
Taa da kolay kaçacam.

– Kāāmıl türkücük! - demiş Tilki.
– Sade bir kusur, güzelim, artık ihtānım da hepsini işidameerim. Otur benim burnumun üstünā, kulaklarımā taa yakın da taa bir kerā çal o güzāl türkücünü. Kolobok olā dā yapmış:

– Bān kalın bir Kolobok,
Akıllı bendān hiç yok!

Tilki onu bitkiyādān seslēmemiş da, kestirip yarım lafta, "ham" da imiş.

(Çevirdi K. Vasilloglu)

TRUP

(Rus halk masalı, uydurulma tekst)

kmiş dādu güz trupı. Trup ölä büyük olmuş, anı aıla sımazmış. Tutunēr dādu truptan güzün, isteer çıkarmaa, ama çıkaramēēr.

Çaarēr dādu babuyu yardıma. Tutunēr babu dādudan, dādu da truptan: dartērlar-savaşērlar, çıkaramēērlar.

Çaarēr babu unukasını. Tutunērlar unukası - babudan, babu dādudan, dādu da truptan: dartērlar - savaşērlar, çıkaramēērlar.

Çaarēr unukası Jučkayı. Tutunērlar Jučka unukadan, unuka babudan, babu dādudan, dādu da truptan: dartērlar-savaşērlar, çıkaramēērlar.

Çaarēr Jučka kedi. Tutunērlar kedi Jučkadan, Jučka unukadan, unuka babudan, babu dādudan, dādu da truptan: dartērlar-savaşērlar, çıkaramēērlar.

Kedi çaarēr sıçanı. Tutunērlar sıçan keditān, kedi Jučkadan, Jučka unukadan, unuka babudan, babu dādudan, dādu da truptan: dartērlar-savaşērlar - çıkarērlar trupı!

LEGENDALAR

Legendalar

LEGENDA MARTACIK İÇİN

insanda bölä bir adet var: ilkyazın ilk günündä uşaklar kollarına martacık baaléêrlar. Kär büüklär dä. Da taşıyêrlar onu bütün ay. Martacıkları yapêrlar ipliktan, ipek ipliklerindän - biyaz hem kırmızı: örerlär, kıvradêrlar bir biyaz, bir dä kırmızı iplik biri-birinä dä olêr biyaz-kırmızı, kırmızı-biyaz, alaca, da o kıvradılmış ipli kollarına baaléêrlar tutturmaa, kıvradılmış ipliklerin uçlarında püskülcük brakarak.

Eveldän bizim insan martacıkları boynularında da, ayaklarında da taşıyardı.

Martacık taşımaa o bir adet, da onu biz tutêriz pek çoktan. Onun için söleler legendalar da.

Çünkü Martacık bir düüşmüş - Suuk hem gelän Sıcak havaların arasında: Sıcak istäärmış insana gelsin, Suuk sa brakmazmış onu. Ama bitkidä Sıcak ensemiş. Ozaman, mart ayın bitkisindä, martacıkları çözümişlär kollarından da leleklerä atarmışlar, ki ileriyä dä getirinnär sıcak ilkyazı hem kismet insana. Martacın iki rengi gösterärmış: biyazı - can güzelliini hem temizliini; kırmızısı da - günün kıştan kurtulmasını.

Ondan sora her ilkyaz mart ayın 1-dä insan martacık baaléêr koluna, biri-birinä baagléêr hem dä söleer: "Martacın kutluca olsun!"

LEGENDA KAAR ADAMI İÇİN

(uydurulu tekst)

Bir suuk hem büük kaarlı kıışın evin ardında yalnız bir uşak oynayarmış. Onun yokmuş çok oyuncakları, ama varmış çok-çok kaar. Çeketmiş o kaardan topuz yapmaa: bir, iki, üç, taa büük, taa küçük, sora erleştirmiş onnanı biri - biri üstünä. Düşünmüş sora güzelleşsin onu, ama evin dolayında bulmuş sade birkaç kömürçük, bir don morkva, bir eski kalpak hem bir dä süpürgä.

Oynayarak, en küçük kaar topuzuna kömür parçalarından iki göz koymuş, burnu erinä - morkva, başına - kalpaa, elinä dä - eski süpürgä.

Avşamnadiynan, uşak evä girdi, Kaar Adamını donuk aulda yalnız braktı.

Kıış Peri Kızı Kaar Adamını aulda gördü. Şakadan düşündü bir geceyä Kaar Adamını diriltsin. Bölä dä düünedä ilk Kaar Adamı peyda oldu.

Açan ortalık uslanmış, kurt-kuş ta uyuklamış, daadan gecä musafirleri başlamışlar gelmää. İki aac karaca tutunmuşlar kaarda laana yapraa hem azimka teneckilerini aaramaa. Kıışın imeelik zor bulmaa. Kaar Adamı, bunu görüp, düşündü, ki onnara kendi kırmızı burnusunu versin:

- Bän onsuz da olurum, siz sä datlı bir avşam imeesini kabledirsiniz!

Karacalar baaşı şen kabletilär.

Taa biraz geç birkaç kuşcaaz Kaar Adamın başına oturmuşlar. Onnar istemişlär birkaç yapaadan iplik alsınнар, ki yısitsınнар kendi suuk yuvalarını.

- Bütün ürektän veririm! - cuvap verdi Kaar Adamı da alatladı paylaştırsın bütün kalpaanın yapaalarını kuşcaazlara.

Bütün gecä uzunnuunda Kaar Adamı çok baaşış daattı: süpürgein telceezlerini tavşamcıklara verdi, kömürçükleri - alçacık, küçücük daa adamcıklarına.

Sabaa karşı Kıış Peri Kızı Kaar Adamını heptän çıplak gördü. Annadı, ne burada oldu, da düşündü Kaar Adamın iili için bir maasuz baaşış ona versin. O baaşışın adımıyş "hepsi uşakların sevgisi".

O zamandan Kaar Adamı bir önemni kıış nişanıymış. Açan ilk kaar, bir kaba yorgan gibi, topıraa örter, hepsi uşaklar Kaar Adamını alatléêrlar yapmaa: sokaklarda, evlerin aullarında, başçalarda.

(uydurulu
Hans Christian
Andersena görä)

CÜMBÜŞLÄR HEM ANNATMALAR

TARADIM!

Vakdın birindä Nastradindä varmış bir dana. Bakarmışlar danayı bölä: bir gün danayı doyurarmış hem sularmış çorbacı, ertesi günü – karısı. Bir gün, karının sırası geldiynän doyurmaa danayı, onu çarmışlar punudaya.

– Doyursana bütün benim erimä danayı, - demiş karısı Hocaya.
– Hadi annaşalım ölä, - cevap etmiş Nastradin, – bütün gün ikimiz dä susacez. Kim ilk laf katacak, o da danayı doyuracak.
– Ölä olsun, - demiş karısı.

Karı gitmiş punudaya, Nastradin da evdä kalmış. Taman o günü küü içindä gezärmişlär çingenelär. Bir çingeneyka uuramış Hocanın evinä, urmuş kapuya, ama içerdän kimsey sesetmemiş. Ozaman çingeneyka başlamış taraslamaa köşeleri, atêr çuvala – ne görer. Nastradin hep susarmış. Görüp bölä işi, çingeneyka Hocanın başından kalpaanı da almış. Nastradin, danayı doyurmasın deyni, genä dayanmış.

“Yok, - demiş o kendi kendisinä, - taa ii susacam, ama danaya alaf vermeyecäm, diilkana benim sıram”.

Çingeneyka toplamış ne görmüş çuvalına da sauşmuş. Bir vakittän sora döner punudadan karısı, getirer ona bir çanak manca. Açan bakêr – içersini tanıyamêr: duvarlar da çır-çıplak kalmışlar, Hocanın da başında kalpak yok.

– Ne oldu, ba, Hoca? Neredä bizim rubalarımız?
– A-ha, taradım! Taradım! Taradım! – baarmış Nastradin. – Sän ilkin laf kattın, sän dä danayı doyuracan!

Çümbüşlär

İKİ ŞİŞİRİGA

(uydurulma tekst)

Petidä bir sarı şişiriga, güneş gibi var, Doruda sa bir biyaz, yaz havasının rengindä şişiriga var. Toplanmış uşaklar çocukların şişirigalarını görmää. Ya, bakın! Bölä büyük hem yalabık şişiriga, nicä bendä, siz taa görmediniz! - dedi Peti.

– E, görmedik, gördük! - dedi uşakların biri. - Senin şişirigan diil okadar gözäl!

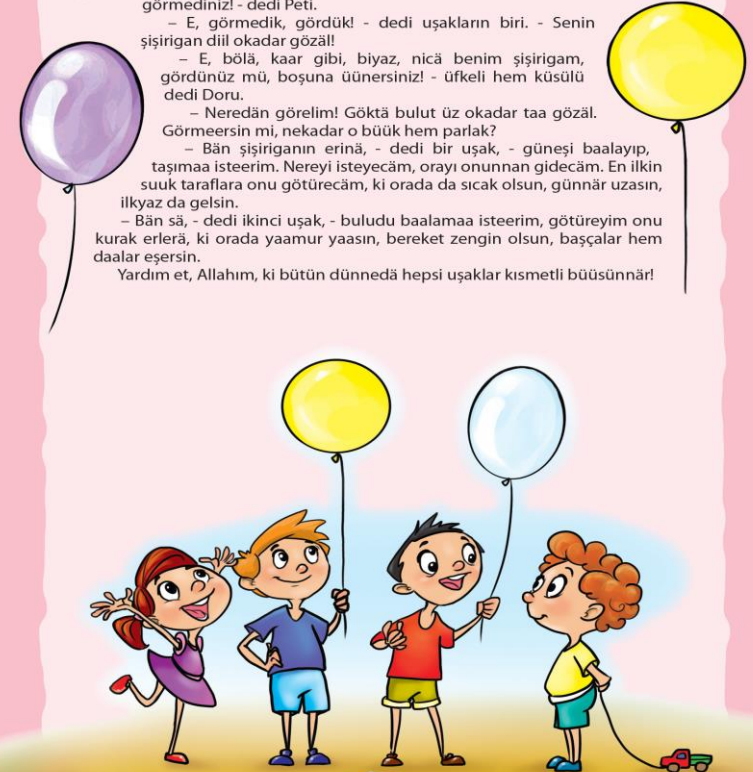
– E, bölä, kaar gibi, biyaz, nicä benim şişirigam, gördünüz mü, boşuna ünnersiniz! - üfkeli hem küsülü dedi Doru.

– Neredän görelim! Göktä bulut üz okadar taa gözäl. Görmeersin mi, nekadär o büyük hem parlak?

– Bän şişiriganın erinä, - dedi bir uşak, - güneşi baalayıp, taşımää isteirim. Nereyi isteyecäm, orayı onunnan gidecäm. En ilkin suuk taraflara onu götürecäm, ki orada da sıcak olsun, günnär uzasın, ilkyaz da gelsin.

– Bän sä, - dedi ikinci uşak, - buludu baalamää isteirim, götüreyim onu kurak erlerä, ki orada yaamur yaasın, bereket zengin olsun, başçalar hem daalar eşersin.

Yardım et, Allahım, ki bütün dünnedä hepsi uşaklar kısmetli büüsünnä!

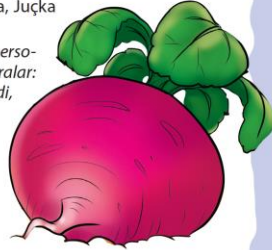

TRUP

Personajlar: avtor, trup, dădu, babu, unuka, Jučka (köpecik), kedi, sıçan.

Didaktika matrialları: (a) medalyonnar/personajların maskaları; (b) marionetlər hem figuralar: trup, dădu, babu, unuka, Jučka (köpecik), kedi, sıçan.

* Dramatizatiya için trupu var nică kalın kiyattan yapmaa. Dădu, babu hem unuka – var nasıl halk kostümünün giyimni olsunnar. Hayvannar da adekvat kostümnen giyimni.

Masalın şenada koyulması: Trup baş personajların biriydir. Bu rolü oynêr bir uşak. Spektakli çekeder bir melodiyadan, angısı erken güneşli sabaa atmosferasını gösterer. Trup, şen bakınarak, güneştä yısınarak, şenanın ortasında durêr (dekoratıa sansın başçada. Meraklı olur başçada (şenada) başka uşaklar da zarzavat kostümnen giyimni dursunnar. Hepsî zarzavatlar biri-birilerinä bakêrlar, ama en büyük hem en balaban lââzım olsun trup. Avtorun rolünü iki uşak var nasıl oynasinnar. Bütün tekst iki uşaa birtürlü paylaşılêrlar. Bir kızcaaz, bir dâ çocuk şenanın paralel köşelerindä durêrlar da teksti söleêrlar. Bölâ dışarda yaz, sıcak başça da dolu türlü zarzavatlarlan.)

Avtor:

Bir vakit varmış, bir vakit yokmuş,
Yaşarmış bir dăduylan babu hem onnarın unukası.
Onnar başçalarında bir trup ekmişlêr.
Trupu yıslamışlar vakidında
Da trup bü-ü-ük bûümüş!

Dădu: E-h-e! Ne büyük olmuş bu güz trupu! Mutlak lââzım çıkarmaa onu!

(Uşakta, angısı dădunun rolünü oynêr, kafasında paraliya var. Dădu geler bir catıylan da onun bir ucunu kendi belinä baalêr, öbür ucunu da trupa, da çekeder çıkarmaa onu. Avtor okuyarak teksti, dădu, oflayarak, çeker trupu.)

Ba-a-bu, gel yardıma!

Babu: Tâ, geldim yardıma!

(Kızcaaz, babunun rolünde, fitaylan hem batıklân. Dăduylan babu çatıdan tutunêrlar da çekerlêr. Başka zarzavatlar (uşaklar) bakınêrlar hem şaşmak göstereêrlêr.)

Haaaaaaadi-haaaaaaadi!

Babu: Of, dădu, ikimiz çıkaramayacez. Çaaralım, sanki, unukayı.

Unuka: Tâ gelerim yardıma!

DRAMATİZATİYALAR MASALLAR

Haaaaaaadi-haaaaaaadi!
(Unukanın iki peli var. Hepsî çatıdan tutunêr. Urgulêêrız, ani hepsî momentlêr geçirilerlêr bir melodiyanın temelindä.)

Unuka: Of, çıkaramayacez, çaaralım, sanki, Juçkayı.

Juuuçka, gel yardıma!

Jučka: Ham-ham! Hemen gelerim!

Haaaaaaadi-haaaaaaadi!

(çocukakta, köpeciin rolünde, bir kulaklı kalpacık hem eldven var.)

Jučka: Of, çıkaramayacez, çaaralım, sanki, kediyi.

Keedi, gel yardıma!

Kedi: Mäu, mäu! Hemen gelerim!

(Kedi, şen maulayarak, şenaya çıkêr. Ensesindä yapaadan bir element var nasıl taşısın.)

Haaaaaaadi-haaaaaaadi!

Kedi: Of, çıkaramayacez, çaaralım, sanki, sıçancı.

Sıçancıık, gel yardıma!

Sıçan: Kiş-kiş! Hemen gelerim!

(Sıçancıkta bir boz kalpacık var. Muzıka taa hızlı çalêr. Hepsî personajlar barabar tekrarlêêrlar Haaaaaaadi-hadi! Haaaaaaadi-hadi! Da çıkarêrlar trupu.)

Hepsî zarzavatlar şen. Personajlar trupun dolay yanında, bir çevreyä konup, oynêrlar. Avtorlar sa yaklaêrlar trupa da başına örülü çiçektän bir obyekt koyêrlar, onun simvoluydur usluluk hem dostluk. Oynamaktan sora uşaklar dizilerlêr bir sıraya da siiredicilerä iilerlêr.)

Avtor:

Çok iidir, açan hepsi ii biter!

Masalların rolü uşakların yaşamasında

- **Masal** – o diil sade üürenmāk forması uşaklara deyni, ama görgü dā kazanmak. Uşaklar, gerçektān, masalın istoriyasınnan yaşêêrlar, kendilerini personajlarlan yaraştırêrlar, onnarlan ilgilenerlār, eni lafları işidip, üürenerlār, alkında tutêrlar h.b. Üüredicinin davası uşakların yaradıcılığını (bunun sırasında dilin özellikleri dā) genişletmāā deyni, yardımcı olmaa. Pek faydalı masalların okuması sözleşmāk kompetēñiyasının oluşmasında (aazdan haber) seslerin hem sözlerin dooru söylemesindā. Masalın okuması uşaklara, tekrarlamak üüretmesindā önemni rolünü oynêêr. Masal yardım eder hertarafça ilerlesin uşaan fikiri. **Masal** – o bir büyük aydınnık, şafklı pençerā, angısından uşaan ruh dünnesi zenginnener, dolêr eni-eni terminnārlān, laflarlan, frazalarlan.
- **Masal** – nicā bir koorcaaz, tutuştırêr ateşi – uşaan meraklını.
- **Masalların** dili adetçā kolay, zengin leksikalı, şıralı, annaşılı. Bu yaratmalarda var çok sinonim, antonim, frazeologizma, söyleyiş, angıların yardımınnan uşakların sözlüü zenginneer.

Masalların seçmāk projesi (davalar, neetlär)

Masalları okuyarkan uşaklara, üüredici läüzüm bilsin, ki:

- teksti bütünnä, speşifika detallerini yada bir payını uşaklar kabledäbilir;
- verili modelin strukturasına görä masalı annadabilir;
- masalda olayları logikayca dizilmesini duyabilir.

Bu etapta neetlär:

- uşaan dikatlıını artistik literatura tarafından geliştirmää;
- literatura tekstini bilmää deyni, uşakları meraklandırmaa;
- kendi masallarını kurmak için, interes uyandırmaa.

Küçük uşakları gagauz dilindä masallarlan buluşturmakta, üüredici läüzüm hesaba alsın:

- uşaklar masalı başka dildä (angısını ii bilerlär) bilsinnär;
- masalları okuyarkan, türlü metodları (seslemäk, görmäk, duymak, imitaşıya yapmak); yaradıcı kolaylıkları (grafika, eskizlär, resimnär, ilustraşıyalar h.b.) rekvizitleri (kuklalar, kostümnar h.b.) mimika, jest, intonaşıya, muzıka kullanmaa;
- masalı uşaklar taa kolay aklında tutrêrlar, açan annadarkan, okuyarkan, üüredici gösterer resim yada çizgili filmayı, o da sayılacak „masalın kartası”;
- masalı üürenmää deyni, üüredici kendisi kararlêêr: laflıın içindekiliini, lingvistika fenomenlerini, leksikayı, sözleşmāk örneklerini h.b.;
- masalı annadarkan, okuyarkan grupada uşaklar hepsi katılêrlar;
- masal – o bir efektif forması türlü intelektual uurunda uşakları üüretmää deyni.

Masallar, cümbüşlər hem da annatmalar iki dildä dä veriler

Faydalar:

- Duumasından masalarlan tanışêrlar.
- Hepsi uşaklar grupada pay alêrlar.
- Masallar bir uygun bir ortam uşaklara kurêrlar, başka-başka üürenmək stillerini hesaba alıp.
- Dünneyi tanıştırêrlar, gerçeklii belli ederlär, uşakların fikirini/ bilgilerini geliştirerlär.

SAA OLUN!

ii BAŞARILAR!

